

نقش و تاثیر فتح فاو در روند تحولات سیاسی - نظامی جنگ

محمد درودیان

رطوبت دائمی می باشد. قسمت عمده زمین منطقه باتلاقی، نمک زار و سست هست به همین دلیل تردد وسایل سنگین به جز بر روی جاده های فاو بصره، در بخش های دیگر که فاقد جاده است، امکان پذیر نمی باشد. عرض مناطق باتلاقی در ساحل رودخانه در برخی مناطق به ۴ کیلومتر می رسد.

رودخانه اروند از دو رودخانه دجله و فرات در خاک عراق سرچشمه می گیرد و آب رودخانه کارون نیز به آن اضافه می شود. جریان رودخانه به سمت خلیج فارس است. عمق رودخانه در عمیق ترین منطقه به ۲۵ متر می رسد و ارتفاع آب در حالت جزر و مد به ۳/۵ متر می رسد.

پوشش ساحل رودخانه از چولان (بوته های بزرگ) است و به هر میزان که رودخانه به خلیج فارس نزدیک می شود عمق چولان افزایش می یابد. ارتفاع چولان از ۷۵ تا ۳ الی ۴ متر است.

سه جاده اصلی منطقه در زمان عملیات، الفجر ۸ عبارت بود از جاده فاو بصره به طول ۹۱ کیلومتر، جاده استراتژیک فاو

در بیستمین سالگرد عملیات والفجر ۸ و فتح فاو، پرسش این است که این پیروزی چه جایگاهی در روند تحولات جنگ داشت؟ پاسخ به این پرسش تا اندازه ای نقش و تاثیر فتح فاو را در روند جنگ آشکار می سازد.

برای دستیابی به پاسخ باید سه موضوع شامل: اهمیت منطقه عملیاتی فاو، تاکتیک عملیات برای تصرف فاو و توانایی تثبیت منطقه پس از تصرف آن را مورد بررسی قرار داد. در این صورت با بررسی پیامدهای فتح فاو می توان اهمیت این پیروزی را خاطر نشان کرد.

اهمیت منطقه*

منطقه عملیاتی فاو در میان رودخانه اروند، خلیج فارس و خور عبدالله محصور است و از طریق خشکی در ۹۰ کیلومتری شمال غربی آن، شهر صنعتی بصره قرار دارد و در جنوب غربی آن بندر ام القصر واقع است.

شبه جزیره فاو به دلیل اینکه در میان آب محصور می باشد لذا تحت تاثیر جزر و مد آب خلیج فارس است و دارای

* نگاه کنید به کتاب از خرمشهر تا فاو، محمد درودیان، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ چهارم، اسفند ۱۳۷۵، ص ۱۷۱.

هفتاد و پنج روز جنگ سخت و دشوار سبب گردید منطقه فاو پس از تصرف، تأمین و تثبیت شد. عراقی‌ها تدریجاً از بازپس‌گیری منطقه ناامید شدند به همین دلیل استراتژی دفاع متحرک طرح‌ریزی و اجرا شد.

بدون برنده به عنوان چارچوب استراتژی امریکا و قدرت‌های بزرگ مورد تردید قرار گرفت و برای نخستین بار احتمال تغییر آن از سوی ایران پیش‌بینی شد.

۳- پیروزی در فاو امکان ادامه جنگ و چانه‌زنی سیاسی را متکی بر موقعیت برتر ایران فراهم ساخت. در حالی که عملیات فاو در صورت شکست می‌توانست نقطه پایانی جنگ باشد به این معنا که در تداوم روند فرسایشی جنگ و ناکامی‌ها ایران برای تعیین سرنوشت جنگ و انباشت قدرت عراق، با شکست عملیات فاو، عراق با آغاز تهاجم به مناطق تصرف شده، موازنه جنگ را تغییر می‌داد حال آنکه برتری در فاو استراتژی دشمن را در مرحله جدید با شکست همراه کرد و بر قدرت و توانایی ایران برای ادامه جنگ افزود.

۴- پیروزی بزرگی که در فاو حاصل شد در صورتی که بلافاصله پس از فتح خرم‌شهر صورت می‌گرفت می‌توانست تأثیرات سرنوشت‌سازی بر روند تحولات جنگ داشته باشد ولی به دلیل تأخیر در کسب پیروزی همراه با افزایش توانمندی عراق و مدیریت جنگ از سوی قدرت‌های بزرگ، تدریجاً وزن پیروزی‌هایی مانند عملیات فاو در سال ششم جنگ به اندازه نیاز ایران نبود و همین امر به عراق و حامیانش برای کنترل اوضاع و مهار پیامدهای پیروزی ایران زمان و فرصت می‌داد.

۵- افزایش هزینه هر پیروزی با تشدید فشار به ایران، استراتژی عراق و حامیانش بود. به همین دلیل حجم

یگان‌های سپاه در برابر جزیره ام‌الرصاص با عملیات فریب دشمن را حساس کردند و در منطقه هور نیز تردد وسیع نیروهای سپاه، دشمن را دچار تردید و اشتباه در محاسبه کرده بود.

استقرار توپخانه در منطقه مقابل فاو برای اجرای آتش بر روی نیروهای عراقی که از بصره به سمت فاو حرکت می‌کردند در یک خط طولانی به همراه پدافند و پشتیبانی هوایی تدریجاً امکان تأمین منطقه تصرف شده را با استفاده از عارضه کارخانه نمک فراهم کرد.

هفتاد و پنج روز جنگ سخت و دشوار سبب گردید منطقه فاو پس از تصرف، تأمین و تثبیت شد. عراقی‌ها تدریجاً از بازپس‌گیری منطقه ناامید شدند به همین دلیل استراتژی دفاع متحرک طرح‌ریزی و اجرا شد. عراقی‌ها امیدوار بودند با حمله به برخی از مناطق از جمله مهران، فکه و غیره از توان ایران در فاو کاسته و با این پیروزی‌ها علاوه بر اهداف سیاسی روانی، شرایط را برای حمله مجدد به فاو فراهم سازند. این استراتژی نیز شکست خورد و عراق از دست دادن فاو و انهدام نیروها و تجهیزات خود را به عنوان یکی از تلخ‌ترین شکست‌های نظامی پذیرفت.

پیامدها

۱- قوای نظامی ایران در یک عملیات ترکیبی و در دشوارترین نوع عملیات که عبور از رودخانه است، قوای نظامی عراق را در هم شکستند و منطقه تصرف شده را در یک زمان نسبتاً طولانی تثبیت کردند. نتیجه عملیات با ملاحظاتی که داشت ذهنیت‌های موجود را درباره توانایی و قدرت تهاجمی و دفاعی ایران تغییر داد. متقابلاً برداشت‌های موجود از وضعیت عراق و حمایت‌های انجام شده، برای دفاع در برابر تهاجمات ایران دستخوش تغییر شد. برای نخستین بار احتمال پاره‌ای از تغییرات در داخل عراق و پیامدهای پیروزی ایران در سطح منطقه مورد بحث قرار گرفت.*

۲- برتری نظامی ایران در عملیات فاو توازن موجود در جنگ راه به سود جمهوری اسلامی ایران تغییر داد. جنگ فرمایشی و

*نگاه کنید به شلمچه تا حلبچه، محمد درودیان، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۱۸ تا ۲۴.

بصره به طول ۸۲ کیلومتر و جاده فاو ام‌القصر به طول ۵۰ کیلومتر.

در واقع ارتباط بصره با فاو و بندر ام‌القصر از طریق جاده‌های مورد اشاره امکان پذیر بود زیرا سایر قسمت‌های زمین برای تردهای سنگین مناسب نبود.

توضیحات مزبور نشان می‌دهد شبه جزیره فاو واقع در شمال خلیج فارس و در منتهی‌الیه شهر بصره برای عراق از موقعیت سیاسی - اقتصادی منحصر به فردی برخوردار است.

تمامی ارتباط اقتصادی عراق به شمال خلیج فارس متأثر از شبه جزیره فاو است و همین امر با توجه به عرض جغرافیایی منطقه

فاو بیانگر یکی از تنگناهای ژئوپلیتیک عراق می‌باشد که از دست دادن آن معضلات عراق را دوچندان می‌کند. علاوه بر این عرض محدود و طول جغرافیایی منطقه فاو و سستی زمین منطقه، عراق را در صورت تصرف منطقه فاو در یک جنگ زمینی برای دفاع یا بازپس‌گیری، با دشواری مواجه می‌کند.

تاکتیک عملیاتی

موقعیت رودخانه اروند به دلیل ویژگی‌های آن برای عراقی‌ها به مثابه یک خط پدافندی مستحکم و بسیار دشوار برای عبور محسوب می‌شد. همین امر تا اندازه‌ای عراق را نسبت به عدم امکان عبور قوای نظامی ایران مطمئن ساخته بود. علاوه بر این عراق با توجه به اهمیت شهر فاو، ساحل رودخانه را با موانع مصنوعی، قابل دفاع کرده بود. ضمن اینکه عراقی‌ها با دکل‌های دیده‌بانی با ارتفاع ۴۲ تا ۱۰۰ متر و واحدهای گشتی شناسایی، همراه بارادار رازیت برای کنترل سطح آب، هرگونه تحرکی را کنترل می‌کردند.

بنابراین رزمندگان برای عبور از رودخانه اروند با دو مانع اساسی روبه‌رو بودند که یکی رودخانه بود با جزر و مد مکرر آب در طول ۲۴ ساعت و دیگری موانع و استحکامات دشمن در ساحل سست و باتلاقی رودخانه بود.

برای عبور از رودخانه با توجه به تجربه سپاه در عملیات آبی

خاکی خیبر و بدر در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ و ضرورت‌های جدید، عبور غواص برای شکستن خط و استفاده از قایق برای انتقال نیروی یگان‌ها در مرحله سرپل‌گیری و پاکسازی ساحل پیش‌بینی شد. در این مرحله پاکسازی ساحل و نخلستان‌ها بسیار حائز اهمیت بود زیرا هرگونه تعلل یا تسامح مانع از اجرای مراحل بعدی عملیات و همچنین احداث پل و تأمین عقبه نیروها و انتقال وسایل سنگین برای حفظ منطقه می‌شد.

پیروزی در فاو امکان ادامه جنگ و چانه زنی سیاسی را متکی بر موقعیت برتر ایران فراهم ساخت.

عراقی‌ها در برابر تاکتیک نیروها برای عبور از رودخانه دو مشکل اساسی داشتند. نخست آنکه قوای ایران را فاقد تجربه عبور از

رودخانه می‌دانستند و با فرض عبور نیز تصور می‌کردند در حد یک عملیات گشتی شناسایی یا ایذایی خواهد بود لذا امکان انجام یک عملیات بزرگ در منطقه فاو و یا عبور از رودخانه را پیش‌بینی نمی‌کردند. علاوه بر این عملیات حفاظت و تأمین نقش بسیار مؤثری در غافل‌گیری عراقی‌ها داشت زیرا تمرکز تردها در منطقه هور همراه با کنترل تردد در منطقه مقابل فاو و ارزیابی عراقی‌ها از توان نظامی ایران در مجموع سبب گردید عراقی‌ها نتوانستند امکان عملیات بزرگ در فاو را پیش‌بینی کنند.

تثبیت منطقه

تجربه عملیات‌های حدفاصل فتح خرمشهر تا فتح فاو، بیانگر ناتوانی ایران در تأمین کامل اهداف و تثبیت منطقه تصرف شده بود. به همین دلیل انجام عملیات و سپس عقب‌نشینی پس از چند روز به یک عادت نامطلوب تبدیل شده بود. دشواری و تلخی‌های حاصل از این وضعیت در پیش‌بینی برخی از امکانات مانند آتش توپخانه، پشتیبانی هوایی و پدافند و نیروی مناسب برای انجام عملیات و در نتیجه پیدایش اراده لازم برای حفظ منطقه نقش مهمی داشت. البته در این عملیات قرار بود نیروهای ارتش در منطقه شلمچه با دشمن درگیر شوند که عملیات انجام نشد ولی بخشی از

**پیروزی بزرگی که در فاو حاصل شد در
صورتی که بلافاصله پس از فتح
خرمشهر صورت می گرفت می توانست
تأثیرات سرنوشت سازی بر روند
تحولات جنگ داشته باشد**

فشارهای وارده به ایران با گسترش حملات عراق به زیرساخت های صنعتی و اقتصادی کشور در شش ماه اول سال ۱۳۶۵ با هیچ دوره ای از جنگ قابل مقایسه نبود. در واقع عراق و حامیانش تلاش می کردند این موضوع به ایران منتقل شود که هزینه هر پیروزی بیش از دستاوردهای آن خواهد بود. با این روش به دنبال تضعیف اراده ایران برای پیگیری اهداف و خواسته هایش بودند.

۶ - فتح فاو در چارچوب استراتژی ایران برای کسب یک پیروزی و خاتمه دادن به جنگ معنا داشت ولی چنانکه اشاره شد افزایش توان عراق و قدرت مدیریت حامیان عراق در جنگ مانع از تحقق این استراتژی بود. برای مقابله با این وضعیت و با امید به کسب یک پیروزی دیگر برای متقاعد کردن عراق و حامیانش، جنگ با طراحی عملیات کربلای ۴ ادامه یافت ولی هوشیاری عراق و کمک اطلاعاتی امریکا به این کشور مانع از کسب یک پیروزی دیگر شد. در عین حال پیروزی در عملیات کربلای ۵ مجدداً پیامدهای پیروزی در فاو را خاطر نشان ساخت و زمینه تصویب قطعنامه ۵۹۸ و اتمام جنگ در چارچوب این قطعنامه فراهم آمد.